

TAN TAN

Reis naar het einde van de taal

Don Croonenberg

Kemper Conseil *Publishing*

Colofon

Copyright © 2014 Don Croonenberg, Nuenen

Ontwerp omslag en binnenwerk: Gene Holt, Laren (NH)

Foto auteur: Sofie Croonenberg, Nuenen

Redactie: KEMPER CONSEIL *Publishing*, 's-Gravenhage

ISBN: 978 90 76542 683

NUR: 620

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopie, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

KEMPER CONSEIL *Publishing*, 's-Gravenhage

Westvlietweg 67 F

2495 AA 's-Gravenhage

Nederland

T: +31 (0)70 – 386 80 31

F: +31 (0)70 – 386 14 98

E: info@kemperconseil.nl

I: www.kemperconseil.nl

Inhoud

Proloog	9
0 Voor de liefhebbers van letternij	17
1 Oskisch bericht in een hoerenkamertje	23
2 Kanzi spreekt geen Shakespeareaans	37
3 De witte man in het Witte Huis	57
4 Kant, Champollion en de buisfluisteraars	69
5 Van oertaal en omazult	91
6 Lelie tussen de distels	109
7 Maltho thi afrio lito	121
8 Liever een dode taal dan geen brood op de plank	145
9 Niet ik schrijf, het Schrijven geschiedt via mij	163
10 Het bereiken van de waarheid	191
11 Deze zin is niet waar	209
12 Tolstoj in Wittgenstein's rugzak	227
13 Taal als tang en hamer	247
14 Het paard staat in de groene wei	261
15 Praatglutamaat in de bovenkamer	279
Verder lezen	303
Dankwoord	305

NUL

Voor de liefhebbers van letternij Spraak als post scriptum van de natuur

Laten we bij het begin beginnen. Veel van wat er te zeggen valt (er is altijd meer) staat in de berg boeken en papieren in mijn kast, op speciaal daarvoor vrij gemaakte planken. Een labyrintisch geheel van feiten, fictie en fantastische spinsels. Minder ordelijk dan van een goede boekhouder verwacht mag worden, maar laat niemand zich daar zorgen over maken.

Bij het begin beginnen, dat is de baarmoeder, die peervormige wereld van lauwwarm vruchtwater waar eenieder een klein jaar rondspartelt. Waar armen en benen en vingers en tenen en een hoofd en hersenen groeien – die laatste verbruiken bijna zeventig procent van alle door mama aangevoerde energie. Dat donkere domein waar het embryo ronddobbert, dat in eerste instantie volledig vrouwelijk is (mannelijke eigenschappen komen later pas) en met woorden niets heeft. Voor gesproken taal moet een mens zelf kunnen ademen. Stoppen met ademen, vroeg of laat is het zover, is stoppen met woorden.

Maar ho, dat spreken gaat zomaar niet. In den beginne, als de mens kersvers ter wereld komt, is er niets dan huilen, knorren, kirren en allerlei onsmakelijks. Eerst maar eens op adem komen buiten het vruchtwater en alles aan de gang krijgen, de zuurstof laten stromen en smakken aan de moederborst. Taal is van later zorg. De zuurstof wordt in de baarmoeder aangevoerd vanuit de moederkoek. Het bloed loopt daar vanuit de placenta zelfs op een speciale manier voor om. De longen van de nieuwe mens voeren in de donkere baarmoeder zelf niets uit. Tijdens die maanden in de moederschoot, waarin er zoveel essentieels groeit en tot ontwikkeling komt, speelt taal afgezien van klanken die door de huid klinken geen rol.

Dan is er geboorte en daglicht. Open die ogen, maak schoon die luchtwegen en adem op eigen kracht. Kalm, kalm, adem in, adem uit. Zet een keel op en verjaag dat slijm en andere ongerieflijkheden. Binnen enkele seconden na het verlaten van de warme moeder stromen

zuurstof, edelgassen en nog het een ander heen en weer, het lichaam in en uit, aangezogen en zachtjes weggeblazen. Seconden, uren, dagen, jaren gaat dat door, onafgebroken, die stille lucht. We slapen, lopen, en ja, we praten, we brengen lucht in trilling. Die beweegt, vibreert, schokt, spant, laat los, hoog en laag, lang en kort. Het lichaam is een machine die werkt of hapert en niet doet aan ethiek of filosofie.

Wat er gebeurt. Eenmaal geboren treden de tot op dat moment slapende longen in werking. Ze brengen lucht in beweging, die in de luchtpijp op en neer gaat en langs de stemspleet stroomt, waar stembanden overheen liggen, een soort membranen, huidplooiën. Die kun je sluiten, halfopen zetten, of als twee papiertjes terugvouwen zodat de lucht ongehinderd en geluidloos heen en weer kan. Boven de stemspleet, de glottis, een woord dat mij onsmakelijk in de oren klinkt, zorgen tong, tanden en een deel van het verhemelte voor de vervorming van de luchtstroom en maken articulatie mogelijk; een mens begint vanaf ongeveer zijn 150e levensdag met brabbelen, leert klanken vormen en afbakenen, produceert geleidelijk steeds meer veranderende klinkers, woorden en zinnen die van een hoorbaar begin en einde zijn voorzien. Voor al die verschillende klanken hebben taalwetenschappers fascinerende termen – bilabiaal, alvolaar, palatoalvolaar, dentaal, explosief, frictief, occlusief en nog zo wat. Ik zal die vermijden omdat ze me aan de tandarts doen denken. Via de mond, de holte van het gesproken woord, vinden al die klanken hun weg naar buiten, al gebeurt daar wel meer: het knauwen van voedsel in een kolk van speeksel en sappen, malende bewegingen die aan laag in de voedselketen gesitueerde dieren doen denken, zo nu en dan dringen vingers of tongen naar binnen, en al dat vermengd met de gassen afkomstig uit de zuurstof die we inslikken bij het ademen, die we in ons lichaam meedragen en zich voegen bij de gassen in het spijsverteringsapparaat van maag en darmen. Een, ja, onwelriekende gedachte.

Ik keer snel op mijn schreden terug. Ziedaar het mensje dat zijn eerste woordje slaakt – het gesproken woord als huzarenstuk van de natuur. Wij grommen en grauwen als gevaarlijke dieren, krijsen als apen en kakelen als kippen, maar vooral: wij spreken. Geen enkel wezen doet ons dat na. Er ontstaat activiteit in de hersenen en in de buurt van het middenrif, de longen en omgeving. Er wordt lucht binnengehaald en via borst, keel, neus, mond, lippen, tanden en tong stroomt de lucht

terug, naar buiten, de wereld in. Maar niet zomaar, want de lucht trilt en de spreker en de geachte medemens nemen dat waar – via de cellen in het slakkenhuis, de gehoorzenuwen en de hersenen. Hoorders ervaren die luchtrillingen als klanken, herkennen ze als woorden en zinnen die in veel gevallen, het hoeft niet, iets te betekenen hebben. Uitademen maakt in een situatie vrij van druk geen enkel geluid, misschien op wat geruis na. Komt de uitstromende lucht echter onder druk of worden er belemmeringen opgeworpen, dan ontstaat er geluid. Het is niet anders dan de werking van een trompet of het suizen van de wind langs een bergwand. De belemmering schept de klank. Spreken, naast schrijven, gebaren en muziek zo'n beetje de belangrijkste manier om gedachten uit te drukken en verbindingen aan te gaan, is uitademen met hindernis.

De mens, hij klinkt. Zijn hele leventje lang, als het goed is. Na drie maanden herkent hij klanken (al gehoord tijdens het verblijf in de baarmoeder) en een week of acht daarna begint het gebrabbel. Op zijn derde kent een westers mens duizend woorden. Een beetje fatsoenlijk lopen of eten is er dan nog niet bij. Elk volgend jaar komen er duizenden woorden bij. Ongelooflijk hoe snel we ons zoiets gecompliceerds als taal eigen maken. En hoe briljant de anatomie die het mogelijk maakt zo'n variëteit aan klanken te produceren. Aan het eind van een leven heeft een gemiddeld mens rond de 350 miljoen woorden gezegd. Hoe uniek en volmaakt vergankelijk zijn klanken. Je zegt een woord, een zin, de lucht trilt en staat weer stil. Weer roep je iets, weer 'ben' je even, met je woorden, en hup, weg ben je weer.

Iemand heeft berekend dat een mens tijdens zijn leven honderd triljoen zinnen maakt. Als er 5 seconden nodig zijn om een zin te leren, zou je biljoenen jaren nodig hebben om je die allemaal eigen te maken. Dat past niet in een mensenleven. Dus moet onze grijze massa over een geniaal mechanisme beschikken om al die taal in zo korte tijd in het hoofd te krijgen. Hoeveel woorden kan een mens kennen? Er wordt gezegd dat een scholier aan het eind van de middelbare school gemiddeld tussen de 45.000 en 60.000 woorden kent. Dat zou drie keer meer zijn dan het aantal woorden dat Shakespeare gebruikte. Reken eens na: als je woorden begint te leren vanaf je tweede levensjaar, moet je tot je 18e gemiddeld elke dag 10 nieuwe woorden leren. Zeg 1,5 woord per uur als je niet slaapt. Als je jong bent ligt dat aantal hoger, dan leer je er per uur 2 of 3 nieuwe bij. Wat een geweldige woordenloods is ons hoofd. En hoe

wonderbaarlijk dat acteurs in staat zijn binnen een paar weken scripts tot 25.000 woorden ‘uit hun hoofd’ te leren. Gaat taal ons gemakkelijker af dan leren rekenen?

In tegenstelling tot vluchtige spraak is het geschreven woord een veel langer leven beschoren, al zijn er genoeg denkers die het geschrevene van minder waarde vinden dan het gesprokene. Maar laat het ondertussen goed doordringen: de taal gaat door, niet wij. Praten, lezen, schrijven, luisteren, denken, eindeloos allemaal; wij zijn het die in vlammen opgaan of onder de grond door de wormen binnen een weekje of vier soldaat worden gemaakt.

Zo zit het. Als bijverschijnsel van de noodzaak tot ademen, is er het spreken. Spraak is een nevenproduct. Iemand schreef: Dat adem ook wordt gebruikt om geluid voort te brengen, is een post scriptum van de natuur. Daarmee ontstaat meteen een netelige kwestie. Want hoe moeten wij ons de verhouding tussen taalvermogen en fysiologie voorstellen? Zijn we gaan spreken omdat onze taalorganen dat mogelijk hebben gemaakt? Of was er eerst een drang om te spreken, die ervoor heeft gezorgd dat een vocaal apparaat tot ontwikkeling kwam? Eerst de lichamelijke ontwikkeling en daarna de woorden, of andersom? Het is moeilijk voor te stellen dat de mens al stembanden had en op zeker moment besloot daar gebruik van te gaan maken. Andersom is het nauwelijks te geloven dat de mens taal tot zijn beschikking had maar moest wachten op de ontwikkeling van zijn biologische taalapparaat. Ooit begon het allemaal met een gil of uitroep – ah!, oh! Geleidelijk heeft de taalrijkdom zich uitgebreid en ontwikkelde de mens de fysiologische machinerie om de lucht zodanig in trilling te brengen dat zijn medemens er wijs uit kon. En dan nog blijven er genoeg kwesties over. Zijn spreken en schrijven ontstaan omdat we dat wilden? Was er een verlangen naar taal zoals een baby moedermelk wil? Verondersteld dat de moderne mens niet kon schrijven, zou hij daar dan behoefte aan hebben?

Ik besluit met waar ik gebleven was en geef toe aan de behoefte om de geschiedenis van spraak en taal in één zin neer te zetten. In beweging gebrachte lucht werd via articulatie geluid, kristalliseerde in kreten, woorden, zinnen en kreeg vervolgens vorm in het platte vlak, op steen, gedroogde planten, huiden van dieren, papier, in tekeningetjes, later

in abstracte symbolen, tekens, letters, uitgehakt, geschilderd, gekrast of neergepend, in een rotswand, op een stuk steen, met vuisthamer of beitel, later met riet, een ganzenveer, een potlood, een pen, een computer, een stem of een paar hersencellen. Het is een doolhof waarin ik geregeld met plezier de weg kwijtraakte. En met archeologen, paleontologen, taalgeleerden, filosofen, avonturiers, hersenchirurgen, politici, koningen, schrijvers, rechters, idioten en bedriegers interessante ontmoetingen had.

Een mens kan in taal wonen maar evengoed met het grootste gemak verdwalen in dat broeinest van woorden en regels en betekenis en bedoelingen. Laat dat een flinterdunne rechtvaardiging zijn voor het feit dat ik niet voor elk detail mijn hand in het vuur wil steken. Ik kan daar niet wakker van liggen. Ook niet van het gegeven dat mijn fantasie het zo nu en dan waarschijnlijk van de feiten heeft gewonnen.

Zo ongeveer, liefhebber van letternij, had ik gedacht mijn geschrijf te openen.